

da nisam dublje od spoljašnjosti video. Bio sam aktivan sportista, lakoatletičar, te sam znao: ako ne vežbaš, moraš biti vraški pame-tan da bi preživeo, ali postepeno su se otvarali znaci kao pasijans. Kada sam razmišljao reka-o bih da je on imao nadčovečansku snagu volje i duha koja je iz njega izbijala kao para. Činilo se kao da drhti od pritajene snage kao vulkan koji proraduje. U takvim trenucima neodoljivo me je podsećao na silu iskona, na lava u prašumi spremnog na skok za vrat slonu — gos-podar savana. Nije se kretao nijednim mišićem, u stavu figure sveštenika koji meditira, kao onaj što je toliko umrtvio čula da su ptice svijale gnezdo na njegovom uzdignutom dlanu, bio je srastao za čamac kao da je tu hiljade godina i da drugačije ne može biti. Njegova plemenita glava bila je sastavni deo prirodne lepote na tom mestu. Nikada ga nisam sreo, a ako sam i prošao pored njega nisam ga pre-poznao, jer on je za mene bio utisak samo na čamcu sa petnaest metara daljine i bez lica. Svi koji su prošli kejom iznad njega zastajali su i nemo, prikovanim pogledima gledali su prizor koji je otvarala ta figura. Bilo je dana kada je on čini se umilostivio prirodu, čak je zburnio, kada ga je čak i staračak dokonno veće, čineći čitav konzilijum sažaljivalo, a bilo je da-na kada je sve besnelo oko njega, i nevreme i ljudi. Strpljivo i stoički je on podnosio sve to. Porok manje stvara intrige nego vrlina. Poroč-an sam sebe obara, vrlog obaraju drugi.

bespokretnost, da eksplodira. Mislili su da će to promeniti štogod. Svi posmatrači su to zapažali, ali ostalo — kada je došao, zašto je došao, kuda je otišao i zašto to niko nije znao mada su ga pitali, mada je svima bila želja da reše mis-teriju i tako ga obesnaže i adaktiraju.

To nešto nedokučeno plenilo je okolne po-smatrače. To razvezivanje čvora na zlatnom lančiću večnosti. Da reše intrigu. On je bio uporniji od njih i oni su bežali samo što dalje, očajni što ne mogu pomoći, a još manje odmo-ći. Ljudi koji su ga videli dugo su posle razmiš-ljali o uzroku toga stanja, o značenju njego-vom. Mislili su da zovu kola ili bolnička ili mi-liciju, ali je on bio miran i manje opasan od nji-hovih suseda. A sumnjali su da on priziva kišu da začarava reku da teče uzvodno i u svemu su videli istinu, ali nije bilo pravog odgovora. Nisu mu mogli ući u misao. Ni silom ni milom, jer on za sebe izgleda nije ni mario, niti se oti-mao za vazduh i život. Dolazili su tako na kej po bilo kakvom vremenu. On je već sedeo u crnom a rubaški pōdobnom halatu u stavu af-ričkog ribara sa kopljem dok vreba da probode ribu, kao da želi da napadne reku ako joj pažnja popusti i prestane mu isповедати svoje puteve i grehe, da je slomi, i potčini. Ostajali su što duže. On je jednako bio tu kao na prestolu. Odlazili su, on je ostajao.

Prošle su tri godine. Za to vreme svakog proleća kada se led topio sa reke i beleo samo zapinjući za obalu i vrteći se niz vodu, bio je tu. A kad se reka ledila i moglo se hodati po ledu na drugu obalu i deca počinjala da se klizaju gubio se kao u zimski san. Kada su čudesne tri godine prošle i promenila se generacija šetača nije više dolazio. Nestao je on i trošni čun.

Ljudi su ga zaboravili. Ponekad sam video nekog čoveka kako prstom pokazuje njegovo uobičajeno mesto nekom drugom i trudi se da izmami trun zadovoljstva iz tog sećanja.

Sada su redovi čamaca sa i bez kabina, raz-nobojni ležali razbacani i njihali se na bova-ma, nekako mrtvi. Više oni na suvu nego na vodi. U biblioteci, kada sam otvarao pismo ne-poznatog mladića kome ni pri dugo sam se lo-mio da li to smem učiniti. Mislio sam na boles-nu majku, prepreke u studijama, na svoju de-vojku, a najviše da njega ne povredim. U pis-mu je bila crvenim »Parkerom« rečenica ispi-sana štampanim krupnim ćirilčkim tekstom: Dosadili ste mi, prokleti rode ljudski. Ovim pis-mom preuzimate na sebe krst i odgovornost za to što se desilo! Tekst požuteo od starosti, iz no-vina, presavijen na pola, sa fotografijom trka-ča na osamsto metara na poledini, uzeo sam u ruke i pročitavši tih deset redova osetio sam ži-votinjsku bol, i pisnuo sam tako da su me sa svih stolova pogledali sa čuđenjem. Smučilo mi se. A kada sam na dnu kovertе ugledao lan-čić od zlata sa priveskom srca i potkove, sple-ten u zamršeni čvor, zaplakao sam pokušava-jući da ga razmršim. Nisam mogao, a osećao sam kao da od uspeha zavisi negov i moj život.

Novinska vest iz hronike govorila je: U ru-kavcu Dunava zvanom Dunavac, između keja i Ratnog ostrva, juče se u jutarnjim satima pre-vrnula skela sa kupcima koji su prevoženi na Lido. Bilo je devet mrtvih, među kojima i jedna porodica, otac, majka i mladi sin. Iza njih je os-tao stariji sin, dečak od 14 godina. Za nesreću je krivo nevreme i vetar od sto kilometara na čas i kiša.

okovi za todora kadića

rale nišavić

Na Previni — prevoju dveju gora, dveju pi-tomih planina, u divljini, na putu prema gradu o kojem je bezgranično snevao, a u kojem još uvek nije pristao, iako u njemu već sedamna-est godina boravi, stajao je uspravan Niko Ob-lutak. Uspravan kao i svi njegovi od iskona, od prapočetka. Nakrivljene glave, isturenog levog ramena, koje je kao i široka pleća obasjavala svojim zrakama rano prolećno sunce: stajao je baš on — Niko Oblutak u životnom prilivu lju-bavi i svagdanjih nedoumica. . .

Iako s osmehom i mada u novom velegrad-skom odelu, Niko Oblutak bio je u svelikoj životnoj nedoumici: kuda dalje, kamo se uputi-ti, kamo ići — gradu ili selu!? Kojim putem kad su mnoga vrata zatvorena, kad caruju mračne neke nevidljive sile; kad nemaš s kim razgovor povesti, jer sve se zbiva s druge strane vrata, iza zavesa okrutno, zamagljeno, počesto pre-svučeno u celofan. Leva mu je ruka nehotice padala na privlačni džep od sakoa ukrašen ne-običnim štepanim tkivom. U tom, ni malom, a ni ogromnom, džepu ležala je dragocena sud-ska beleška. Čudan jedan rukopis, zvaničan i čudan, a uzrujavao mu je krv nadimao vene. Preveden s italijanskog govorio je o Niku, nje-govom ocu, dedi, pradedi. . . S ponosom je ose-ćao da u njegovim žilama struji ta plemenita krv predaka: pogled mu se punio dostojan-stvom, širio je ruke kao da hoće da sune u ne-bo. . . Ponosio se zbog svega u dubini duše: gre-ja se tim spisima i postepeno se pothranjivao novim mislima i viteštvom. Uveravao ga je taj sudski zapis o Todoru Kadiću iz Boane — Bje-lopavlića, da je sve samo tako, da je to gola isti-na, da je sve to čista suština. Spustio je Niko na travu malenu torbu izradenu od prefinjene crne kože za koju je verovao da odaje osebo-nost i da ga lično čini elitnim. Povadio je ne-kakve sitnice iz torbe, lične stvari, parfeme, mirise, dva tri notesa i dve tri knjige dobro išči-tane, pripremljene za citate, za sezonsku upot-rebu.

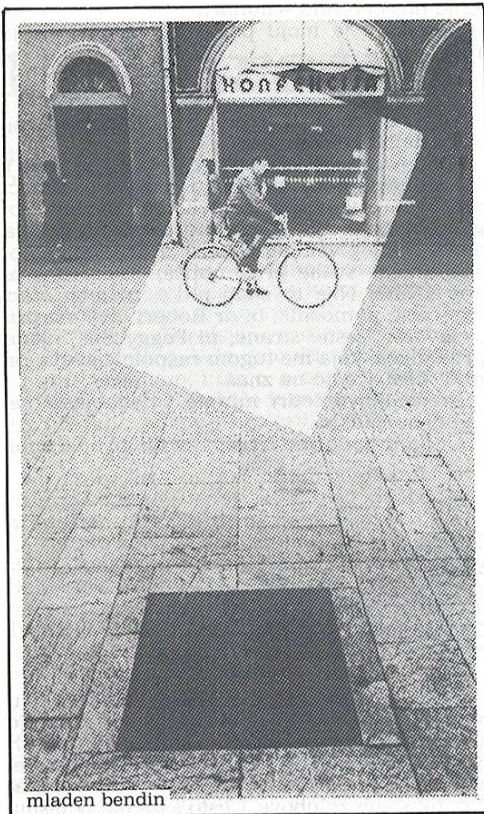
Izvadio je Niko kopiju rukopis, mirisao par-femisane stranice, iščitavao, prelistavao, pro-mišljao: nikako s uma da protera misao. . . »Srećan li bih bio da nisam rođen u zemlji gde vlada varvarstvo, divljaštvo i nasilje, častan bi tad bio moj zaborav, vasseljena i vasceli ži-

vot« . . . Vrzmale su se te reči po Nikovoj glavi, bile su to reči Todora Kadića, izrečene jetko i pravdno u pobuni na sudenju u Kotoru leta gospodnjeg 1860. . .

Probudene su mirisne trave, osećalo se pla-ninsko disanje. Daleko od sveopštih utvara, špekulanata i ljudskih nakaza koji su se izrodi-li u potpunoj ljudskoj formi i prerasli u suprot-nost. Te tako kao gluve kučke kidišu na slabije, njuše im svaki trag tražeći sopstvenu prop-past. . . Todor Kadić upravo je pripadao odab-ranim, cenio je dostojanstvo koje se u svakom momentu mreškalo u njegovim očima. Nije lju-tio one koje su iz straha voleli; za strah nije mario, strah je bila nepoznanica njegovom bi-ću, prezirao je vlast i silu od koje su prskale kosti, zbog koje su napuštane kuće i ognjišta odlazeci bestraga, tražeći samilost u tuđini. Ni-je mogao da se ne priseti historije i sveljudske histerije i samovolje, progonstva koja su se za-držala do današnjeg dana. Mislio je na mržnju, ali nije znao mnogo ni o mržnji, u podsvesti su mu se muvali mnogi progoni, kojih ni u psećoj vrsti nema tako sumanutih i bestvrnih: bez tra-ga i glasa, bez povratka i promisli, divlje i pod-muklo.

O Niku Oblutku kružile su mnoge priče; svetski je, govorili su u gradu, dobričina i pri-rodan mladić prepričavale su žene po selima kada je on prolazio: Niko je osveženje, to je mladić novog opredeljenja tvrdili su njegovi poznanici, ima manire, ljudsku dobrotu i profi-njenost, ima nešto svelikilo u njegovim očima i ponašanju. . . I mada je odrastao u podnožju borja i mirisnih četinarara vaspitavan svemu što je epsko, čedno i uljudno, u ranom detinjstvu, počen filozofiji i lepoti, raznoglasnom ptičjem poju i bojama rascvetanih livada, šapatu trav-ki, opojnom mirisu smreka i čempresa, zovu mora. . . Niko Oblutak tvrdio je da je po svom biću isti sa svima koji vole slobodu i ljubav, potpuno isti s onima koji umeju da vole. Plašio se nemoći i izgladnelosti, osetio bi užas kad bi sebe zatekao u takvim slutnjama.

Verovao je da mnogo toga ima da uradi, ako mu ne pode za rukom biće čudo i u čudo će se pretvoriti: suknuće svom žestinom kao izgladneli gavran, svom svojom žestinom pri-morat će gladne lešinare na odricanje preveli-

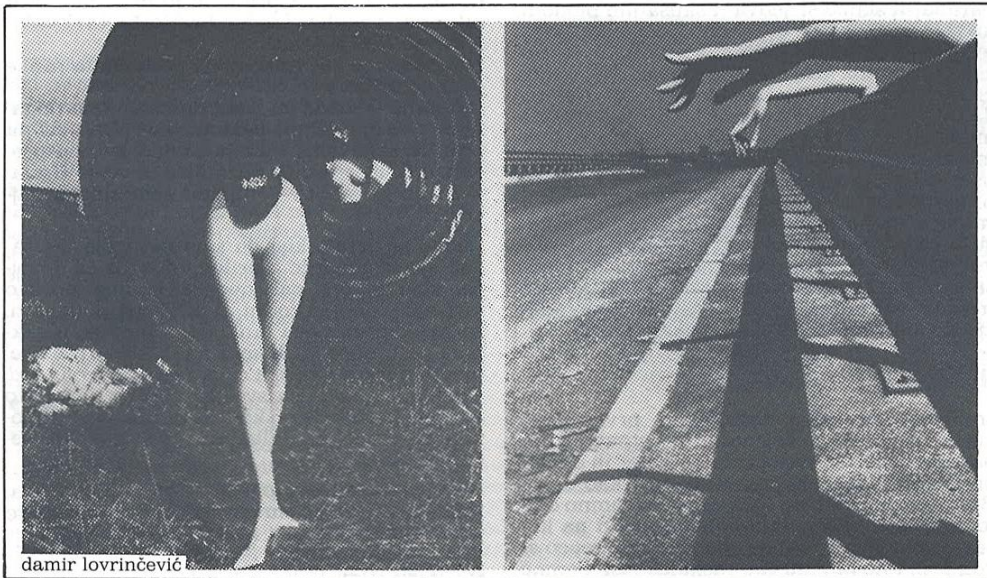
mladen bendin

Figura ukrotitelja, zmije sa frulom. Bilo je u njemu nešto što ga je teralo da svakog jutra se-di na čamcu i tuguje. Začikavao je prirodu da ga uništi da bi bio moralni pobednik nad njom. To se može jedino kada neko ima nepopustlji-vu pažnju i prisebnost usredsređenu na unu-trrašnji dijalog sa živim i mrtvim. Kada je pre-zrena smrt. Da tuguje to su svi znali i čutke su se zagledali i osmehivali jer im je bilo drago što neko, pa još mlad, pati više od njih i bacali su na njega sve svoje demonske čete da ga sat-ru i dokrajče. Kada bi ih pitali: zašto? — ne bi znali. Ranjivi ljudi su strašan mamac i najveći nitkovi ga nalaze i da se u mišju rupu sakrije. Samo je tuga bespokretna i tiha. Radost je na-protiv u pokretu, živa, radost je igra sa činijom punča na glavi. Po cenu života plaća se svaka kap radosti koja se prospe, a ne pije. Bio je on bremenit besom, na nešto ili nekoga, jer ka-ko objasniti onu napetu snagu koja ne jenjava, ne opušta se, ne klone, a njemu je jedino reka davala snagu. Činilo im se da čuju jećanje vo-de i krikove s reke, i očekivali su da pronikne

kog zalogaja, primorat će ih na ravnotežu, primorat će ih na deobu po sili majke prirode.

Odmori svoje srce, čoveče, govorio je sebi, rashladi svoj mozak: ne maši premnogu sopstvenom biografijom, sve je to badava džabe i ta sačuvana tkanica za istoriju, istorija se ne može potkradati, nije to naviljak sena koji može prenositi s mesta na mesto i preslagati s gomile na gomilu. Mučilo ga je ovo njegovo vreme, danima i noćima je osećao moru. Budio se u snovima, nesanici i magli, u pokretu kidao se na tunele uz Dunavsku obalu, nestajao na Limanima, vrteo se ukrug, opet u nekim nepreglednim tunnelima uz morsku obalu, i opet sve ispočetka iz noći u noć nastavao bi se u nemilim snovima. Mislio je da živi u košmaru, u snu i na javi i da blage veze nema ona Aurelijeva krilatica. . . »Ko je video sadašnjost video je sve, ono što se dogodilo u najdavnijoj prošlosti i ono što će se zbiti u budućnosti. . .« Nikako da se otrgne iz košmara, da rastera sumorne misli o sopstvenom izgubljenju, o izgubljenju svog parčeta dobre stare zemlje. Vikao bih na sav glas, zvaao, molio, tražio pravi čovekov put: inače, nailazio na izgubljenost, stramputice.

Todor Tošo Kadić sin Aleksin iz Boane, star trideset godina, visoka stasa, kose, očiju i brkova crnih: visoka čela, nosa i usta pravilnih,

čvrstog telesnog sastava, živog pogleda, odličja i držanja genijalnog, sigurnog hoda, brzog pokreta: lica krastama prošaranog, pravoslavne vere, pogleda snenog. . . Govori srpski, italijanski, turski: piše srpskom ćirilicom, veruje u slovenstvo, veruje u svetludsko, u dobrotu. . .

Kao za sebe izabrao je Niko Oblutak omiljeni opis iz sudske beleške, razboriti deo s kojim se preispituje, propituje svoju savest i savest bližnjih poznanika, moćnih, uticajnih, kočopernih, gramzljivih, nezasiatih. Divio se i ponosio nečemu, a ni sam nije znao čemu to.

— Kojim li se to ja i moji bližnji vrlinama odlikujemo, pretrnuo bi na takvu pomisao. Svud unaokolo caruje gadarija, male i velike sprege, gadovi će progutati gadove: čestiti su ljudi jedva primetni. Kako je to strašno moj narod je zavađen: on sebe mrzi, on sebe potkrada, moj narod čuti, negoduje, pati, iz dana u dan spasa ne vidi, — gundao je Niko Oblutak, pod jelom zelenom. . .

Desilo se nenadno, kasno jedne noći, nekako u ponoć, kao da je znao Todor Kadić da ga te noći očekuje težak i neizvesan put, put kojim nema kraja nit ishoda.

Budnog oka tako ga zgrabiše ispred dece i žene i pod prisilom sprovedoše, pokazujući mu usput pseću moć i žestinu. Te smutne noći Kadić nauči nešto o čemu je tokom preostalog života često bistrio i nagadao. Vladaru verni, pod pretnjom smrti, zahtevali su od njega da prokaže pedeset žena i ljudi: trebalo je obeležiti, žigosati neprijatelja vlasti i tako osigurati sebi mesto uz vladara. I bez obzira na ponor, dostojanstvo, moralnost i uzlete, Kadić nije imao srca za progone i razvrat: i mada su spokojni bivali svi došnja i došaptajući vlasti, Kadić sebe nije moga da smesti uz njih: na spisku

za orgijanja našao je imena svoje sestre i zeta i krv mu je od takvog saznanja uzavrela, sve mu je to postala živa i neprebolna rana zbog koje je odlučio da napusti svoj narod.

Sudbina je uzela Todoru Kadića pod svoje, nametnula mu je nesamerljivu mrežu pod kojom se kretao i gde je god stizao bivao je u mreži koju su mu te kobne noći spleli ljudi željni vlasti i spletki što uz nju pristoje. Upleten u misterioznu igru pod klevetama nije dugo mogao oostati u tuđini.

Sve više mu je srce obuzimala želja za svetom osvetom, za povratkom, spasenjem čestitog naroda; ova je želja bila žešća, od nemaštine u tuđini, od poruženog lica, pošaranog krastama, obeleženog opakom sudbinom. — Posvetiće se pravednoj stvari, to je svevelika dužnost odabranih, skončaću s vladikom, — mislio je danonoćno.

— Osveta je moja, — čija — , pitao se Niko Oblutak milujući školjku-primorkinju, gledajući na zaširene sudske zapise. Verujući da je svetkovina časno živeti život svoj, a istinoljublje jedina je večnost i istinoljublje nepresušno traje: a praštanje, a pamćenje, da li je praštati sveto, pitao se, koliko je samo san o istini večnost, ponavljao je mazači, nežno dodirujući to pitamo primorsko stvorenje. . . Ništa i ne mogu potkzavati, ližisahani, gutači dnevnih splaci-

kako smo mi to živeli; koje su to naše mene i ludosti bio, govorio je Niko Oblutak zanesen iščitavajući sudske beleške. . .

Pravda, pravda sveta ta svekolika reč što se u zvezdano nebo uzdiže: šta je zapravo ta nedostižna pravda i, vredi li za nju žrtvovati sebe, pitao se Oblutak. Okovi za Kadića skovani su od čvrstog metala, od željeza, ali u Todoru Kadića gvozdeno je srce, srce to i danas bije u grudima Oblutka, kuca ono u istom onom ritmu ka nedostižnom, u ritmu za pravdom i ljudskom harmonijom. . . Hteli su mnogi da vide Kadića obešenog kako visi na vešalima kao neka smrknuta baba, kao neka posramljena baba: ali i na vešalima Todor Kadić iz Boana, Bjelopavlića pokazao je sjaj sunca i zračak nade što pulsira iz slobodarskog oka. . .

— Pravda. Pravda. Neka živi pravda! Neka živi, živi — odzvanjale su planine glas Nika Oblutka, ječale gore, odzvanjale udoline.

— Istina je dvojna i pogubna kao mač dvosekli: svet je ovaj nezasić hleba i istine, — nastavljao se Niko Oblutak mašući kutijom srebrenjačom, uzgred uspavljujuć Madonu-školjku primorkinju. Ovo je presveti čas istine, ovo je čas istorije. Istorijska je ispisana mrakom i svetlošću, ovo je tren svetlosti, mislio je gledajući rukopis koji je sopstvenom rukom sam on ispisivao. U nama je rođenjem samo jedan zračak svetlosti, mnogi ode nas prožive svoj život i ne primeće prosvetljenje sretniji su oni koje taj svetlosni zračak pokrene i u čijim se očima rasplamsa. Kadić je proživio vek svoj dostojno divljenju, ostavio je iza sebe taj zračak rasplamsane svetlosti i niko nema prava da ga ne shvati: pomisao na Kadića smekšava svako razumno srce, izaziva divljenje do nebesa. . .

Na Previnci — prevoju dveju planina, tamo gde se nebo o bregove odmara, tamo odakle se gradski šljam s visine dobro razbira, na previni poiznad izvijene — ustalasane, zmijolike reke što se strmo useca u kanjon i razliva kao suza niz padine, kao da se stapa s podatnom, tamnoljubičastom šumom: na previni zatekao se Niko Oblutak, zaboravio na svoj grad i sve gadosti koje su mu pripravljali, zaboravio na selo odakle je pošao: započeo bi život na previni, započeo iznova; a ko će tamo krstariti mesto njega, ko će zbrajati izloge Dunavskom i Zmaj Jovinom: ko će umesto njega da žudi i moli, da živi u zabludama, da se nada u izrečene, u ogolele fraze, da poziva na pravdu. . . Ko će da prenosi slavu mezimica, što će svet pameti poučiti; ko će da ih dobrotvorima daruje, da daruje sve što ima, ko će da se bori za goli opstanak u svom vučjem dobu? Mnoge je pre, mnoge će i kasnije Niko Oblutak susretati s velikom i malom maskom, maskom od razne tvorevine; plastelina, voska, brezove kore, brezovog lista i korena: sve ništavnost i nišći, šaputao je u nastavcima. . .

Istina je krvlju ispisana i nije je lako izbrisati: knjaz je glavu Todoru Kadića procenio vrednom 500 forinti, knjaz taj srebroljubac i požudna protuva, ta sladostrastna zver izdala je varvarsku procenu, ucenu ravnu obeščašćenju, silovanju sestara i mladih majki; sila ne moli boga: čoveka kao vepra ne može niti procenti niti utući, daleki su puti ustrelje: istorija se nastavlja, istorija se ponavlja: nema svetlosti koju sabira na svoj dlan divlje plemce; svetlost se raspipa izvan njegovih obrva — promišljao Niko Oblutak. — Krivica i razvrat koju učini knjaz preteška je bila nevinoj zemlji, staroj dobroj zemlji, majci: i danas je preteško varvarstvo i pomama divljeg plemena iz kamena što lažne pipke pruža unaokolo. . .

A gore tamo gore na previni, na putu, u iskoraku Niko Oblutak proživljavao je sve večnosti i puteve: s uzdržanom željom, s verom iščekivao je trenutak kao zatvorena ptica u kavezu. . .

Ima li puta i doma, ima li istinske ljudske nade: nežnog pogleda pomučene glave, pitao se Niko Oblutak u po iskoraka prema gradu; pitao se mašući srebrom kutijom gore-dole, štiteći čelo od pregrejane jare. Pržilo je unaokolo. A u njegovoj samačkoj sobi u Dunavskoj, čekala ga je devojka s nežnim lirskim smeškom, s raspuklim usnama. Treba preispitati sve, u zverinjaku saslušati porazne gradske glasine; treba nahuškati špijune, upozoriti pse, savetovat decu, opomenuti špekulante: stvari su složene po svojoj prostoti. . . I unatoč svemu, treba ostati svoj, ostati smiren. . .

Gotovo kao u šali Kadić je govorio melodično. . . Kao svaki razjareni pas poginuo je knjaz, poginuo je zaslužno: ja ću kako zaslužuje Todor Kadić s dostojanstvom na licu, umreću kao pravi hrišćan, samo neka se zadovolji pravda; ja ostajem za sve ovo, ostavljam mene zapisanog za neko buduće vreme koje će znati